

RATIO

HISTORIA PHILOSOPHIAE

Colecția **Ratio** este coordonată de
Florin George Călian

O NOUĂ ISTORIE
A FILOSOFIEI OCCIDENTALE

VOLUMUL I

FILOSOFIA ANTICĂ

ANTHONY
KENNY

Traducere din limba engleză de Antoaneta Sabău

Control științific de Florin George Călian

Editura Ratio et Revelatio

Oradea

2016

Redactor: Otniel Vereş
Coperta: Horia Şandor
DTP: Horia Şandor

Tipărit la Metropolis SRL Oradea
e-mail: metropolis@rdsor.ro

Copyright © 2016

© Sir Anthony Kenny 2004 *A New History of Western Philosophy*, vol. I: *Ancient Philosophy* was originally published in English in 2004.
This translation is published by arrangement with Oxford University Press.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

KENNY, ANTHONY

O nouă istorie a filosofiei occidentale / Anthony Kenny ; trad.: Antoaneta Sabău ; red.: Florin George Călian şi Otniel-Laurean Vereş. - Oradea : Ratio et Revelatio, 2015-
4 vol.

ISBN 978-606-8680-28-6

Vol. 1 : Filosofia antică. - 2015. - Index. - ISBN 978-606-8680-29-3

I. Sabău, Antoaneta (trad.)

II. Călian, Florin-George (red.)

III. Vereş, Otniel (red.)

14(100)(091)

Imagine coperta I: Rafael Sanzio, *Şcoala de la Atena*

Editura Ratio et Revelatio, Oradea
str. Sofiei, nr. 3, Bihor, România, 410183
e-mail: office@ratioet revelatio.com

www.ratioet revelatio.com

CUPRINS

<i>Introducere</i>	9
1. Începuturile: de la Pitagora la Platon	19
2. Școli de gîndire: de la Aristotel la Augustin	77
3. Cum argumentăm: logica	121
4. Cunoașterea și limitele ei: epistemologia	147
5. Cum se întîmplă ceea ce se întîmplă: fizica	177
6. Ceea ce este: metafizica	197
7. Minte și sufletul	225
8. Cum să trăiești: etica	249
9. Dumnezeu	279
<i>Cronologie</i>	305
<i>Abrevieri și convenții</i>	307
<i>Bibliografie</i>	315
<i>Indice</i>	325

Notă asupra traducerii

Lucrările folosite pentru această traducere sînt marcate în paranteze pătrate în secțiunea bibliografie. Sistemul de referință standard pentru citările din surse antice folosit de Anthony Kenny se poate folosi și pentru edițiile românești. Datorită universalității și eficacității acestui sistem de referință și pentru a ușura lectura, nu am mai încărcat textul cu indicarea sursei traducerii românești în note; sursa citării este cea indicată în secțiunea bibliografică. Excepție fac referințele literare care nu apar în bibliografia generală a volumului.

În unele cazuri am uniformizat tacit terminologia traducerilor disponibile în limba română (de exemplu, am înlocuit *propoziție terminală*, pentru uniformizare, cu *propoziție consecventă*). Aceste schimbări nu au fost marcate în note de subsol sau în text, pentru că nu au operat modificări de sens, iar aglomerarea textului cu note ar contraveni intenției exprese a autorului de a oferi un text accesibil.

Pentru anumiți termeni din limba engleză, care nu au încă un corolar încetățenit în limba română, am variat traducerea lor în funcție de context. Acolo unde Kenny traduce în mod expres diferit de traducerile standard din limba engleză, l-am urmat și noi. De exemplu, în versurile lui Parmenide, DK 28 B6, „Căci nicidecum vreo constrîngere nu va putea face să fie lucrurile ce nu sînt”, în traducerea lui D. M. Pippidi, am redat parafraza „lucrurile ce nu sînt” prin „Neființă” încercînd să fim astfel mai aproape de interpretarea prin traducere a lui Kenny „Never shall this prevail, that Unbeing is”, care construiește argumentația subsecventă în jurul conceptului de „Unbeing” (vezi subcapitolul *Ontologia lui Parmenide*).

În cazul textelor care nu au fost încă traduse în limba română, am tradus direct din limba sursă (limba greacă, latină sau engleză).

INTRODUCERE

De ce este nevoie să studiem istoria filosofiei? Din mai multe motive, care se împart în două categorii: filosofice și istorice. Putem să studiem marii filosofi ai trecutului pentru a căuta claritate în temele cercetării filosofice de astăzi. Sau poate ne dorim să înțelegem oamenii și societățile trecute și să le citim filosofia pentru a pătrunde climatul conceptual în care gîndeau și acționau. Putem citi filosofi din alte epoci pentru a contribui la rezolvarea problemelor filosofice care suscită interes constant sau ca să pătrundem mai deplin în lumea intelectuală a unei epoci apuse.

În această istorie a filosofiei de la începuturi pînă în zilele noastre sper să slujesc ambelor scopuri, dar, după cum voi încerca să clarific în această Introducere, în maniere diferite, în părți diferite ale lucrării. Însă, înainte de a-mi prezenta în linii mari strategia pentru scrierea istoriei filosofiei, trebuie să ne oprim și să ne gîndim la natura filosofiei însăși. Cuvîntul „filosofie” are înțelesuri diferite în contexte diferite și, ca urmare, istoria filosofiei poate fi interpretată în multe feluri. Ce înseamnă istoria filosofiei depinde de ceea ce istoricul în cauză consideră că este esențial pentru filosofie.

Este valabil în privința lui Aristotel, care a fost primul istoric al filosofiei, și în privința lui Hegel, care spera că avea să fie ultimul istoric al filosofiei, pentru că urma să aducă filosofia la împlinire. Cei doi au avut viziuni foarte diferite asupra naturii filosofiei. Cu toate acestea, au în comun aceeași viziune asupra progresului filosofic: în decursul istoriei, problemele filosofice vor fi din ce în ce mai clar definite și vor putea primi răspunsuri cu acuratețe crescîndă. Aristotel, în cartea întîi a *Metafizicii*, și Hegel, în *Prelegeri de istoria filosofiei*, considerau învățăturile filosofilor anteriori lor, despre care au scris, drept pași șovăielnici în direcția unei viziuni pe care aveau să o dezvolte ei înșiși.

Numai cineva cu o încredere neștirbită în sine ca filosof ar putea să-i scrie istoria într-un asemenea mod. Pentru majoritatea istoricilor filosofi ispita este să vadă filosofia nu ca ceva care culminează cu muncă lor personală, ci mai degrabă ca progres treptat spre oricare sistem filosofic este la modă în prezent. Este, însă, o ispită în fața căreia nu trebuie să cedăm.

INTRODUCERE

Nu există nici o forță care să garanteze progresul filosofic în nici o direcție anume.

Am putea să punem sub semnul întrebării însăși ideea că filosofia progresează în vreun fel. Problemele filosofice majore, spun unii, sînt toate încă dezbătute după secole de discuții și nu sînt în nici un fel mai aproape de vreo soluționare definitivă. Filosoful Ludwig Wittgenstein scria în secolul douăzeci:

Mereu auzi oameni care spun că filosofia nu face nici un progres și că încă ne dau de furcă astăzi aceleași probleme filosofice care îi preocupau pe greci. Dar oamenii care spun asta nu înțeleg de ce trebuie să fie așa. Trebuie să fie așa pentru că limbajul nostru a rămas același și ne aduce mereu la aceleași întrebări. Citeam că „filosofii nu au ajuns mai aproape de sensul „realității” decît a ajuns Platon.” Ce lucru extraordinar! Cît este de remarcabil faptul că Platon a ajuns atît de departe! Sau că noi nu am fost în stare să mergem mai departe! Să fi fost pentru că Platon a fost *atît* de isteț? (MS 213/424)

Diferența dintre ceea ce am putea numi atitudinea aristotelică și cea wittgensteiniană față de progresul în filosofie are legătură cu două viziuni diferite asupra filosofiei însăși. Filosofia poate fi percepută drept o știință, pe de o parte, iar, pe de altă parte, o artă. Filosofia este, într-adevăr, deosebit de greu de clasificat și se aseamănă atît cu artele, cît și cu științele.

Pe de o parte, filosofia pare să fie ca o știință prin faptul că filosoful este în căutarea adevărului. Se fac descoperiri în filosofie, pare-se, și, astfel, filosoful, ca și omul de știință, trăiește emoția de a face parte dintr-o aventură intelectuală continuă, cooperativă, cumulativă. Dacă este așa, filosoful trebuie să se familiarizeze cu scrierile contemporane și să țină pasul cu descoperirile de ultimă oră. Din această perspectivă, noi, filosofi secolului al douăzeci și unulea, avem un avantaj față de practicanții anteriori ai acestei discipline. Stăm, fără îndoială, pe umerii altor filosofi mai mari, dar stăm cu adevărat deasupra lor. I-am depășit pe Platon și pe Kant.

Pe de altă parte, în arte, operele clasice nu au vîrstă. Dacă vrem să învățăm fizică sau chimie, dar nu istoria lor, nu-i citim acum pe Newton sau pe Faraday. Citim însă operele lui Homer și ale lui Shakespeare nu numai ca să aflăm despre lucrurile neobișnuite la care se gîndeau oamenii din vremuri de mult apuse. Se poate susține cu siguranță și pe bună dreptate că același lucru este valabil și în privința filosofiei. Nu citim astăzi Aristotel doar în spiritul unei curiozități de anticar. Filosofia este, în esență, opera geniului individual, iar Kant nu-l înlocuiește pe Platon mai mult decît Shakespeare pe Homer.

Există adevăr în fiecare dintre aceste expuneri, dar nici una nu este

INTRODUCERE

cu totul adevărată și nici una nu conține adevărul în totalitate. Filosofia nu este o știință și în filosofie nu există descoperiri de ultimă oră. Filosofia nu este o chestiune de cunoaștere care se amplifică, nu înseamnă obținerea unor adevăruri noi despre lume; filosoful nu are în posesie informații care le sînt refuzate altora. Filosofia nu este o chestiune de cunoaștere, ci de înțelegere, adică de organizare a ceea ce este cunoscut. Pentru că filosofia este atotcuprinzătoare, însă atît de universală în orizontul ei, iar organizarea cunoașterii pe care o presupune este atît de dificilă, încît numai oamenii de geniu o pot face. Pentru noi toți cei care nu sîntem genii, singurul mod prin care putem spera să dăm seama de propriile noastre puteri în filosofie este prin a ne ridica la înălțimea gîndirii unui mare filosof al trecutului.

Deși filosofia nu este o știință, a avut de-a lungul istoriei sale o relație strînsă cu știința. Multe discipline, care în Antichitate și în Evul Mediu făceau parte din filosofie, sînt de multă vreme științe independente. O disciplină rămîne filosofică atît timp cît conceptele ei nu sînt încă clarificate și metodele ei rămîn controversate; poate că nici un concept științific nu ajunge vreodată să fie clarificat în totalitate și nici o metodă științifică nu este vreodată total lipsită de controverse; dacă este așa, în orice știință rămîne mereu un element filosofic, însă, odată ce problemele pot fi formulate neproblematic, cînd conceptele sînt standardizate fără controverse și cînd se ajunge la consens în privința metodologiei soluției, atunci avem o știință care se instituie mai degrabă de sine stătătoare, decît ca ramură a filosofiei.

Filosofia, numită uneori regina științelor, iar alteori slujnica lor, ar fi poate mai bine concepută ca matca sau moașa științelor. În realitate, însă, științele se desprind de filosofie nu atît prin parturire, cît prin fisiune. Două exemple, din multe altele, ar putea să ne slujească în ilustrarea acestui fapt.

În secolul al șaptesprezecelea, filosofii erau foarte preocupați să afle care dintre ideile noastre sînt înnăscute și care sînt dobîndite. Această problemă inițială s-a ramificat apoi în două probleme, una psihologică („Ce anume datorăm eredității și ce anume mediului?”) și o a doua care aparține teoriei cunoașterii („Cît din cunoașterea noastră depinde de experiență și cît de independentă este de aceasta?”). Prima întrebare a fost remisă psihologiei științifice, iar a doua întrebare a rămas filosofică. Însă a doua întrebare s-a multiplicat într-o multitudine de întrebări, dintre care una era: „este matematica doar o extensie a logicii sau un corpus de adevăruri independent?”. Munca logicienilor și a matematicienilor din secolul al douăzecilea a dat un răspuns precis întrebării dacă matematica ar putea fi

INTRODUCERE

derivată din logică pură. Răspunsul nu a fost filosofic, ci matematic. Am avut aici, deci, o întrebare inițială neclară, filosofică, care s-a ramificat în două direcții, spre filosofie și spre matematică. Rămîne la mijloc un reziduu filosofic care trebuie decantat, despre natura propozițiilor matematice.

Un exemplu mai îndepărtat în timp este mai dificil de dat. O ramură a filosofiei căreia Aristotel i-a acordat un loc de cinste este „teologia”. Cînd citim astăzi ce spune Aristotel, disciplina aceasta ni se pare un amestec de astronomie și filosofie a religiei. Aristotelienii creștini și musulmani i-au adăugat elemente din învățătura cărților lor sfinte. Cînd Sf. Toma din Aquino, în secolul al treisprezecelea, a făcut o distincție precisă între teologie naturală și teologie revelată, a avut loc prima fisiune importantă care a îndepărtat de pe agenda filosofică recursul la revelație. A durat destul de mult pînă ce astronomia și teologia naturală să se detașeze una de cealaltă. Acest exemplu ne arată că ceea ce este degajat de filosofie nu trebuie să fie neapărat o știință, dar ar putea fi o știință umanistă, cum sînt studiile biblice. Ne mai arată și faptul că istoria filosofiei cuprinde atît exemple de fuziune, cît și de fisiune.

Filosofia este asemănătoare artelor prin faptul că are o relație importantă cu un canon. Filosoful își situează problemele de abordat prin referințe la o serie de texte clasice. Pentru că nu are un subiect specific, ci doar metode caracteristice, filosofia este definită ca disciplină de activitățile marilor practicanți ai filosofiei. Primii oameni pe care îi recunoaștem drept filosofi, presocraticii, erau și oameni de știință, iar cîțiva dintre ei erau și învățători spirituali. Dar încă nu considerau că ar aparține unei profesii comune, cea cu care noi, filosofii secolului al douăzeci și unulea, pretindem că avem continuitate. Platon a fost cel care a folosit pentru prima oară în scrierile sale termenul de filosof cu sensul cît de cît apropiat de semnificația modernă a cuvîntului. Aceia dintre noi care ne numim astăzi filosofi putem, într-adevăr, susține că sîntem moștenitori ai lui Platon și Aristotel. Dar nu sîntem decît o mică submulțime a moștenitorilor lor. Ceea ce ne deosebește de ceilalți moștenitori ai grecilor măreți și ceea ce ne îndreptățește să le moștenim numele este faptul că, spre deosebire de fizicieni, astronomi, medici sau lingviști, noi, filosofii, urmărim obiectivele lui Platon și Aristotel doar prin aceleași metode ca cele la care aveau acces și ei.

Dacă filosofia se situează undeva între științe și arte, care este răspunsul la întrebarea: „Există progres în filosofie?”

Sînt unii care sînt de părere că sarcina majoră a filosofiei este să ne vindece de confuzia intelectuală. Cît privește această impresie modestă

INTRODUCERE

asupra rolului filosofului, sarcinile de abordat diferă de-a lungul istoriei, pentru că fiecare perioadă are nevoie de o formă diferită de terapie. Nodurile cu care se închide mintea nedisciplinată diferă de la o epocă la alta și este nevoie de mișcări mentale diferite care să dezlege aceste noduri. O maladie dominantă a vremurilor noastre, de exemplu, este tentația de a percepe mintea ca pe un computer, în timp ce epocile precedente erau tentate să o perceapă ca pe o convorbire telefonică, o pedală de orgă, un homunculus, sau ca pe un spirit. Se poate ca maladiile vîrstelor precedente să fi adormit, așa cum a fost credința că stelele sînt ființe vii; sau este posibil să revină, așa cum este credința că stelele ar putea da cuiva puterea de a prezice comportamentul uman.

Totuși, o percepție terapeutică asupra filosofiei pare să permită numai variația de-a lungul timpului, nu un progres real. Ceea ce nu este neapărat adevărat. Confuzia în gîndire poate fi limpezită într-un mod atît de satisfăcător de către un filosof, încît să nu mai exercite atracție asupra gînditorului neavizat. Un astfel de exemplu va fi analizat în detaliu în primul volum al acestei istorii. Parmenide, fondatorul disciplinei ontologiei (știința ființei), și-a fondat mare parte din sistem pe confuzia constantă între diferitele sensuri ale verbului „a fi”. Platon, într-unul din dialogurile sale, a rezolvat problema cu un succes atît de răsunător, încît niciodată nu s-a mai găsit scuză pentru a le confunda: mai mult, acum este nevoie de o mare efortare a imaginației filosofice, ca să ne dăm seama ce anume i-a provocat lui Parmenide confuzia inițială.

Progresul de acest fel este adesea mascat de propriul său succes: odată ce o problemă filosofică este rezolvată, nimeni nu o mai privește ca pe o chestiune de filosofie. Este ca ideea de trădare din epigrama: „Trădarea n-ar trebui niciînd să prospere; de ce? / Pentru că, dac-ar prospera, nimeni n-ar îndrăzni să-i mai spună trădare”¹.

Cea mai vizibilă formă de progres filosofic este progresul în analiză filosofică. Filosofia nu progresează prin adăugiri constante la un quantum de informații; după cum s-a spus, ceea ce oferă filosofia nu este informație, ci înțelegere. Filosofii contemporani știu, desigur, unele lucruri pe care cei mai mari filosofi ai trecutului nu le-au știut; dar lucrurile pe care le știu nu sînt chestiuni filosofice, ci adevărurile care au fost descoperite de științele zămislite din filosofie. Dar mai există și unele lucruri pe care filosofi de astăzi le înțeleg, pe care nici măcar cei mai mari filosofi ai generațiilor precedente nu au reușit să le înțeleagă. Filosofii clarifică, de pildă, limbajul, operînd distincții între sensuri diferite ale cuvintelor; și, odată ce s-a făcut

¹ John Harrington (1560-1612), autor elisabetan, cunoscut pentru opera sa *A New Discourse of a Stale Subject, called the Metamorphosis of Ajax* (n.tr.).

INTRODUCERE

o distincție, filosofii de mai târziu trebuie să țină cont de ea în dezbaterile lor.

Să luăm, ca exemplu, chestiunea liberului arbitru. La un moment dat în istoria filosofiei s-a făcut distincția între două tipuri de libertate umană: libertatea de indiferență (capacitatea de a face altfel) și libertatea de spontaneitate (capacitatea de a face ceea ce vrei). Odată ce această distincție a fost făcută, întrebării „Au ființele umane liber arbitru?” trebuie să i se răspundă în așa fel, încât să se țină cont de această distincție. Chiar și cineva care crede că cele două tipuri de libertate coincid trebuie să ofere argumente ca să o demonstreze; nu poate pur și simplu să ignore distincția și să spere că va fi luat în serios în privința acestui subiect.

Nu este surprinzător, avînd în vedere legătura dintre filosofie și canon, faptul că o formă remarcabilă de progres filosofic constă în a interpreta și a se pune de acord cu ideile marilor filosofi ai trecutului. În filosofie, marile opere ale trecutului nu-și pierd importanța – aportul lor intelectual, însă, nu este static. Fiecare epocă interpretează și recurge la clasicii filosofiei pentru problemele și aspirațiile proprii. Acest aspect se poate observa cel mai bine în perioada recentă, în domeniul eticii. Lucrările de etică ale lui Platon și Aristotel au o influență la fel de mare în filosofia morală de astăzi ca și lucrările oricărui moralist de secol douăzeci – fapt care se poate verifica cu ușurință prin consultarea oricărui index de citate – dar sînt interpretate și aplicate în maniere destul de diferite față de felul în care erau aplicate în trecut. Aceste interpretări și utilizări determină cu adevărat înaintarea autentică în felul în care îi înțelegem pe Platon și pe Aristotel; însă este, desigur, o înțelegere destul de diferită de înțelegerea dată de un studiu nou asupra cronologiei dialogurilor lui Platon sau de o comparație stilometrică între diferitele lucrări de etică ale lui Aristotel. Perspectiva nouă la care ajungem seamănă mai degrabă cu înțelegerea sporită pe care am putea-o avea pentru opera lui Shakespeare dacă am vedea o punere în scenă nouă și profundă a *Regelui Lear*.

Istoricul filosofiei, fie el interesat mai ales de filosofie, fie de istorie, nu are cum să nu fie filosof și istoric în același timp. Istoricul de artă nu trebuie să fie și pictor. Istoricul medicinei nu trebuie, ca istoric, să practice și medicina, dar istoricul filosofiei nu poate să nu facă filosofie doar pentru că scrie istorie. Nu este vorba numai de faptul că cine nu știe filosofie va fi un istoric modest al filosofiei; la fel de adevărat este și faptul că cine nu are habar despre cum se gătește o mîncare va fi un istoric modest al gătitului. Legătura dintre filosofie și istoria ei este una cu mult mai strînsă. Sarcina istorică în sine îi constrînge pe istoricii filosofiei să parafrazeze opiniile subiecților lor, să ofere motive pentru care gînditorii din trecut au avut

INTRODUCERE

opiniile pe care le-au avut, să speculeze despre premisele rămase tacite în argumentele lor și să evalueze coerența și consistența inferențelor pe care le-au făcut. Însă aducerea de argumente pentru concluzii filosofice, detectarea premiselor ascunse din argumente filosofice și evaluarea logică a inferențelor filosofice sînt, în sine, activități filosofice puse în acțiune. În consecință, orice istorie serioasă de filosofie trebuie să fie un exercițiu de filosofie în sine și de istorie deopotrivă.

Pe de altă parte, istoricul filosofiei trebuie să cunoască și contextul istoric în care filosofii trecutului și-au scris lucrările. Cînd explicăm acțiuni istorice căutăm motivele agentului; dacă găsim un motiv întemeiat, credem că i-am înțeles acțiunea. Dacă tragem concluzia că nu a avut un motiv întemeiat, chiar și în contextul lui, trebuie să găsim alte explicații, mai complicate. Ce este adevărat în ceea ce privește o acțiune este adevărat și în asumarea unei viziuni filosofice. Dacă istoricul filosofiei găsește un raționament bine argumentat pentru doctrinele unui filosof din trecut, sarcina lui a fost îndeplinită. Dar dacă ajunge la concluzia că filosoful din trecut nu a avut un raționament bine argumentat, atunci are o sarcină suplimentară și mult mai dificilă, aceea de a-i explica doctrina în funcție de contextul în care a apărut – poate cel social, cît și intelectual².

Istoria și filosofia sînt strîns înrudite prin căutarea nemijlocită, în sine, a cunoașterii filosofice autentice. În epoca modernă, acest fapt a fost ilustrat exemplar de capodopera filosofului german de secol nouăsprezece, Gottlob Frege, *Fundamentele aritmeticii*. Aproape jumătate din cartea lui Frege este dedicată discutării și respingerii altor filosofi și matematicieni. Cînd discută opiniile altora, Frege se asigură că sînt inserate cu abilitate unele dintre ideile sale personale și astfel înlesnește prezentarea ulterioară a propriilor sale teorii. Dar scopul principal al amplei sale polemici este să-i convingă pe cititori de seriozitatea problemelor pentru care va oferi ulterior soluții. Fără acest preambul, ne spune el, nu ar îndeplini condiția de căpătîi pentru învățarea oricărui lucru: cunoașterea propriei noastre necunoașteri.

Majoritatea istoriilor filosofiei, în această epocă a specializării, sînt opera mai multor mîini, a specialiștilor în domenii și perioade diferite. Prin invitația de a scrie, sub pana unui singur om, o istorie a filosofiei de la Thales la Derrida, Oxford University Press a dat expresie credinței că avem ceva de cîștigat prin prezentarea evoluției filosofiei dintr-un singur punct de vedere, punînd împreună filosofia antică, medievală, modernă și contemporană într-o singură relație, care are în vedere teme înrudite.

² Amplasarea acestei sarcini a fost dezvoltată de Michael Frede în introducerea la cartea sa, *Essays in Ancient Philosophy*, Clarendon Press, Oxford, 1987.

INTRODUCERE

Lucrarea apare în patru volume: primul acoperă secolele de la începutul filosofiei pînă la convertirea Fericitului Augustin, în 387 d.Cr. Al doilea volum continuă povestea de la Augustin pînă la Conciliul Lateran, din 1512. Al treilea volum se încheie cu moartea lui Hegel, în 1831. Al patrulea și ultimul volum aduce relatarea pînă la finele celui de-al doilea mileniu.

Evident, nu pot pretinde că sînt expert în privința tuturor filosofilor numeroși pe care îi voi discuta în volumele acestei lucrări. Am publicat, însă, cărți despre personalități majore din fiecare perioadă din cele patru volume. Despre Aristotel (*The Aristotelian Ethics* și *Aristotle on the Perfect Life*), despre d'Aquino (*Aquinas on Mind* și *Aquinas on Being*), despre Descartes (*Descartes: A Study of his Philosophy* și *Descartes: Philosophical Letters*), și despre Frege și Wittgenstein (*Frege and Wittgenstein ca Penguin introductions* și *The Legacy of Wittgenstein*). Nădăjduiesc că efortul depus în scrierea acestor cărți să îmi fi dat o bună cunoașterea a stilului celor patru perioade diferite ale istoriei filosofiei. M-a făcut, fără îndoială, conștient de importanța perenă a anumitor probleme și idei filosofice.

Sper să-mi scriu istoria într-o manieră care ține cont de punctele atinse în această Introducere. Nu sufăr de vreo iluzie de tip narcisist cum că starea curentă a filosofiei ar reprezenta punctul cel mai înalt atins vreodată în demersul filosofic. Dimpotrivă, scopul meu principal în scrierea acestei cărți este să arăt că, din mai multe puncte de vedere, filosofia marilor filosofi ai trecutului nu este depășită și că astăzi se poate obține iluminare filosofică prin lectura atentă a operelor mari pe care am avut privilegiul să le moștenim.

Nucleul oricărui tip de istoriografie a filosofiei este exegeza: lectura punctuală și interpretarea textelor filosofice. Putem avea două tipuri de exegeză: internă sau externă. Prin exegeza internă interpretul încearcă să dea textului coerență și consecvență, folosindu-se de principiul carității în interpretare. În exegeza externă, interpretul caută să aducă la lumină semnificația textului, comparîndu-l și punîndu-l în contrast cu alte texte.

Exegeza poate forma baza pentru două întreprinderi de tip istoric destul de diferite, pe care le-am descris la începutul acestei Introduceri. Pentru una dintre ele, pe care am putea-o numi filosofie istorică, scopul este să ajungem la adevărul filosofic sau înțelegerea filosofică a chestiunii sau problemei care este în discuție în text. Filosofia istorică caută de obicei justificarea sau argumentele în baza cărora sînt făcute afirmațiile în textul studiat. Pentru cealaltă întreprindere, istoria ideilor, scopul nu este să ajungem la adevărul chestiunii avute în vedere, ci să ajungem la înțelegerea unei anumite persoane sau vârste sau succesiuni istorice. De obicei, istoricul ideilor nu caută atît de mult argumentele, cît mai degrabă sursele,

INTRODUCERE

cauzele sau motivele pentru care se spune ceea ce se spune în textul țintă.

Ambele discipline se bazează pe exegeză, dar, dintre cele două, cea care este cel mai intim determinată de acuratețea și precizia lecturii textului este istoria ideilor. Se poate să fii un filosof bun și, în același timp, un exeget slab. La începutul *Investigațiilor filosofice*, Wittgenstein prezintă o punere în discuție a teoriei limbajului la Sf. Augustin. Ceea ce scrie Wittgenstein este exegeză foarte ambiguă; dar nu slăbește forța criticii sale filosofice la teoria ‘augustiniană’ a limbajului. Pe de altă parte, Wittgenstein nu se considera angajat în filosofie istorică, cu nimic mai mult decât se considera angajat în istoriografia ideilor. Invocarea mărețului Augustin ca autor al teoriei greșite are scopul de a indica doar că greșeala este o greșeală care merită să fie atacată.

În diferitele istorii ale filosofiei, abilitățile istoricului și cele ale filosofului sînt puse în practică în proporții diferite. Proporția convenită variază în funcție de scopul lucrării și de aria filosofică respectivă. Căutarea înțelegerii de natură istorică și căutarea iluminării filosofice sînt, amîndouă, abordări legitime ale istoriei filosofiei, dar amîndouă comportă pericolele lor. Istoricii care studiază istoria gîndirii fără să fie ei înșiși implicați în problemele filosofice care i-au solicitat pe filosofi din trecut riscă să păcătuiască prin superficialitate. Filosofi care citesc texte antice, medievale sau moderne, fără cunoașterea contextului istoric în care au fost scrise, riscă să păcătuiască prin anacronism. Este greu de găsit istoricul filosofiei care să poată pași ferm, fără să cadă în nici una dintre capcane.

Fiecare dintre aceste erori pot anula scopul întreprinderii. Istoricul care nu este preocupat de problemele filosofice pe care le-au avut scriitorii din trecut nu a înțeles cu adevărat care era procesul gîndirii lor. Filosoful care ignoră contextul istoric al autorilor clasici ai trecutului nu va dobîndi nici o perspectivă nouă în privința chestiunilor care ne preocupă astăzi, ci doar va prezenta prejudecăți contemporane într-un ambalaj pretențios.

Cele două pericole amenință în proporții diferite în zone diferite ale istoriei filosofiei. În zona metafizicii superficialitatea este cea de care trebuie să ne păzim cel mai mult: pentru cineva fără interes personal pentru problemele filosofice fundamentale, sistemele marilor gînditori ai trecutului vor părea doar o sminteală bizară. În filosofia politică pericolul cel mare este anacronismul: atunci cînd citim criticile lui Platon sau ale lui Aristotel la adresa democrației, nu putem înțelege nimic din ele dacă nu știm nimic despre instituțiile Atenei antice. Între metafizică și filosofie politică se află etica și filosofia minții: aici ambele pericole amenință cu aproximativ aceeași forță.

În aceste volume voi încerca să fiu atît un istoric filosof, cît și un filo-

INTRODUCERE

sof istoric. Istoriile cu mai mulți autori sînt uneori structurate cronologic, iar altele structurate tematic. Voi încerca să combin ambele abordări, oferind în fiecare volum mai întîi o trecere în revistă cronologică, iar apoi o tratare tematică a anumitor subiecte filosofice cu însemnătate durabilă. Cititorul al cărui interes fundamental este istoric își va îndrepta atenția asupra trecerii cronologice în revistă, recurgînd la nevoie la secțiunile tematice pentru elaborare. Cititorul care este mai preocupat de probleme filosofice se va concentra mai degrabă asupra secțiunilor tematice ale volumelor, recurgînd la trecerile în revistă cronologice de la început pentru a plasa anumite probleme în context.

În acest prim volum, așadar, propun în prima parte un tur cronologic standard de la Pitagora la Augustin, iar în a doua parte o tratare mai amănunțită a subiectelor în privința cărora cred că mai avem încă multe de învățat de la predecesorii noștri din Grecia clasică și Roma imperială. Subiectele acestei secțiuni tematice au fost alese gîndindu-mă într-o oarecare măsură la elaborarea aceluiași teme în volumele care urmează.

Publicul pe care îl am în vedere este la nivel de anul doi sau trei de facultate. Îmi dau seama, totuși, că mulți dintre cei interesați de istoria filosofiei ar putea să fie înscriși la cursuri care nu sînt, în esență, filosofice. De aceea mă voi strădui să nu presupun familiaritate cu metodele sau terminologia filosofică contemporană. Intenționez, de asemenea, să scriu într-o manieră destul de clară și de jovială, pentru ca cei care citesc această istorie, nu în scopuri curriculare, ci pentru edificarea și plăcerea lor personală, să o poată savura.

Începuturile: de la Pitagora la Platon

Istoria filosofiei nu începe cu Aristotel, dar istoriografia filosofiei, da. Aristotel a fost primul filosof care a cercetat, înregistrat și criticat sistematic munca filosofilor de pînă la el. În prima carte a *Metafizicii*, Aristotel trece în revistă învățăturile predecesorilor lui, de la strămoșii săi intelectuali îndepărtați, Pitagora și Thales, pînă la Platon, profesorul lui vreme de douăzeci de ani. A rămas pînă în ziua de astăzi una dintre cele mai fecunde și mai de încredere surse de informare pentru filosofie, în vîrsta ei embrionară.

Cele patru cauze

Aristotel prezintă o clasificare a celor dintîi filosofi greci potrivit structurii sistemului său de patru cauze. Credea că cercetarea științifică era, mai presus de orice, cercetarea cauzelor lucrurilor și că existau patru tipuri diferite de cauze: cauza materială, cauza eficientă, cauza formală și cauza finală. O ilustrare brută a ce anume avea Aristotel în vedere ar fi în felul următor: cînd Alfredo gătește un *risotto*, cauzele materiale ale *risotto*-ului sînt ingredientele care intră în *risotto*, cauza eficientă este bucătarul însuși, rețeta este cauza formală, iar satisfacția clienților din restaurantul său este cauza finală. Aristotel credea că înțelegerea științifică a universului necesita cercetarea activității în lumea fiecăreia dintre aceste tipuri de cauze (*Metaph. A* 3. 983^a24-^b17).

Primii filosofi de pe coasta grecească a Asiei Mici se concentrau asupra cauzei materiale: căutau ingredientele de bază ale lumii în care trăim. Thales și cei care i-au urmat își puneau întrebarea următoare: la nivel fundamental, este lumea alcătuită din apă sau aer, sau foc, sau pămînt, sau este o combinație de cîteva dintre acestea, sau de toate (*Metaph. A* 3.938^b20-84^a16)? Chiar dacă avem un răspuns la această întrebare, se gîndea Aristotel, este clar că nu este suficient pentru a ne potoli curiozitatea științifică. Ingredientele unei mîncări nu se pun singure laolaltă: trebuie